

Írta: Vidra Szabó Ferenc

LAKÁSOTTHONI PILLANATKÉP BUDAPESTEN

VIZSGÁLATI HELYSZÍNEK ÉS MÓDSZEREK

Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal Gyermek-és Ifjúságvédelmi Ügyosztálya (továbbiakban: Ügyosztály) megbízásából, valamint az OTKA T 22071. számú, az Állami gondozottak értékvilága című kutatása keretében 1999-ben helyzetfelmérő vizsgálatot folytattunk fővárosi lakásotthonok körében. (A meglátogatott intézmények felsorolását valamint „köznyelvi” elnevezését, amelyet a könnyebb kezelhetőség kedvéért használunk, a dolgozat végén mellékeljük.)

Az adatfelvétel során a lakásotthonok vezetőjével ún. félig strukturált interjút készítettünk, amelyet szinte minden alkalommal kiegészítettünk a fenntartó intézmény igazgatójával történő konzultációval. A beszélgetéseket, egy-két kivételtől eltekintve, magnetofonnal rögzítettük, a szövegek lényegét később leírtuk. Amennyiben volt rá lehetőségünk, néhány gyereket és munkatársat is megkérdeztünk, de az ezekből leszűrhető tanulságok esetlegességük folytán semmiképpen nem általánosíthatóak. Dolgozatunk megírásában támaszkodtunk azokra az írásos anyagokra is, amelyeket az Ügyosztály felkérésére küldtek be az egyes intézmények vezetői, bár ezek tartalma meglehetősen egyenetlen, volt közöttük alapos és szakszerű tanulmány, de volt minden lényeges információt nélkülöző frázisgyűjtemény is.

Bár dolgozatunkban mindvégig „lakásotthonokról” beszélünk, mindjárt az elején le kell szögeznünk, hogy a felkeresett intézmények között kevés volt az igazi lakásotthon. A lakásotthont – munkahipotézisként – mi önálló lakásban (családi házban) elhelyezett gyermekcsoportként definiáltuk, amely nem az anyaintézmény területén működik, az önálló életvitel kialakítását célozza meg, tehát alapvetően családias módon szervezi a gyermekek életét, széles korhatárú, és koedukált. (Már most meg kell jegyeznünk: olyan otthonnal, amelyik valamennyi kritériumnak megfelelt volna, egyáltalán nem talákoztunk!)

Az általunk kialakított terminológiának leginkább Csepel felel meg, ahol egy kétlakásos családi házban két, jól elkülönült csoport található. Igaz, hogy ugyanaz a házvezető irányítja a munkát, közös a főzőnők személye és a délelőtti gyermekfelügyelő is, de a lakásoknak külön bejárata van, a gyerekek külön étkeznek, külön nevelőik és gyermekfelügyelőik vannak, és bizonyos pedagógiai funkciók jól érzékelhetően elválnak egymástól – ezért őket két külön csoportként kezeljük.

A Kossuth L. Gyermekotthon törökbálinti csoportja az anyaotthontól távol, különálló családi házban működik, széles korhatárú, az anyaintézmény profiljának megfelelően csak fiúk lakják. Bár az épületben formálisan két kis létszámú speciális csoportot működtetnek – mindkettőben lelki problémákkal küzdő, különleges bánásmódot igénylő gyerekek vannak –, azonban, mivel a két csoport nem különül el élesen egymástól (a házvezető is és a személyzet is közös), a továbbiakban egy csoportnak tekintjük őket.

A Bokréta utcai gyermekotthon pesterzsébeti „befogadó” csoportja lényegében minden kritériumnak megfelel, kivéve a széles korhatárt és a koedukációt (a legfiatalabb fiú 15, a legidősebb pedig 19 éves). A FÓTASI-ban működő négy csoport viszont megfelel mind a széles korhatár, mind pedig a koedukáció kritériumainak, viszont a lakásotthonok a gyermekotthon területén, közvetlenül egymás mellé épített ikerházakban működnek, ezáltal nagyon sok gyermekotthoni mechanizmust átörökítenek.

Dolgozatunkban továbbiakban a fenti csoportokat tekintjük lakásotthonoknak: FŐTASI: négy csoport, Csepel: két csoport, valamint Törökbálint és Pesterzsébet: egy-egy csoport, tehát összesen 8 csoport.

A fenti lakásotthonok mellett hét utógondozói csoportot látogattunk meg. A Bokréta Ifjúsági Otthon gyomaendrői lakásotthona határesetnek számít, hiszen az ott lakó hét fiú közül egyikük 14 éves, a többiek viszont már nagykorúak, ezért mégis inkább ebbe a kategóriába soroltuk őket (bár funkcióját tekintve deviáns fiatalok terápiás csoportjának is definiálhatnánk). Egyértelműen ide tartozik viszont a Bokréta másik két utógondozó csoportja, a Lenfónó utcai és a Vaskapu utcai; a Róbert gyermekotthon Kassai utcai csoportja; a Szlávy utcai gyermekotthon Harmat utcai lakásotthona; a Fővárosi TEGYESZ Újlak utcában található otthona. A Menyecske utcai Gyermekotthon területén működő utógondozói lakásotthont is ebbe a kategóriába soroltuk, bár szintén határesetről van szó.

Hét olyan csoportban is jártunk, amelyeket nem tekinthetünk sem lakásotthonnak, sem pedig tisztán utógondozói otthonnak, ezeket az egyéb kategóriába soroltuk. Ide tartozik két olyan csoport, amelyeket valójában hivatásos nevelőszülők irányítanak: a Cseppkő utcai Gyermekotthon Bér községben található „lakásotthona”, valamint a Vasvári Pál Gyermekotthon Árnas utcai csoportja. Jártunk két krízisszállón is: mindkettőt a Fővárosi TEGYESZ tartja fenn. (Az itt lakók védelmében a címek titkosak.) Az egyéb kategóriába soroltuk a Cseppkő utcai Gyermekotthon Garzonházát, és ide került az Oroszlányi Gyermekotthonban működő lakásotthonhoz hasonlítható lakótér, valamint az ugyancsak oroszlányi félutas ház is.

A MEGALAKULÁS KÖRÜLMÉNYEI

A nagy létszámú nevelőotthonok lebontása és a gyermekvédelmi gondoskodásban lévő fiatalok lakásotthoni elhelyezése hazánkban a kilencvenes évek elején vett nagy lendületet, elsősorban vidéken. A vidéki nyitás magyarázatát egyesek abban keresik, hogy nem állt rendelkezésre elegendő forrás ahhoz, hogy az egész országban egyenletesen lehessen finanszírozni ezt a folyamatot, ezért a döntéshozók úgy gondolták, először a vidéket fejlesztik, és majd az ottani tapasztalatok alapján a későbbiekben a fővárost. (Ez a vélekedés nem azonos a megyei és fővárosi fenntartók hiteles nyilatkozatával. A szerk.) Hazánk több pontján megindult tehát a lakások, családi házak vásárlása, és a nevelőotthonok egyre-másra menekítették ki a gondozottjaikat az anyaintézetből. (Legtöbbször nagyvonalúan megkerülve a személyzet és a gyermekek alapos szakmai felkészítését, az önálló gazdálkodás jogi rendezettségének, vagy éppen a megfelelő tárgyi feltételeknek a hiányát.) Bátran kijelenthetjük, hogy teljesen alulról jövő kezdeményezésről volt szó, a rendszerváltozást követő tapasztalatlan helyi hatalomnak általában fogalma sem volt arról, hogy mi történik a nevelőotthonok háza táján. Az egymástól elszigetelt és olykor kalózkodásnak tartott akciókat legális keretek közé terelte a Gyermekvédelemről szóló törvény, amely előírja, hogy 2002-ig a gyermekotthonok létszáma nem haladhatja meg a 40 főt. A fiatalokat elsősorban nevelőszülőknél illetve lakásotthonokban kell elhelyezni.

A szakma tehát felbolydult, a gépezet lendületbe jött, és a gyermekvédelmi szakmbergárda azon kapta magát, hogy hirdetési újságokat böngész, eladókkal tárgyal, terveket egyeztet, árajánlatokat kér, különböző hatóságok kegyeit keresi. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a gyermekotthon által kiválasztott, működtetett, megfelelő hatósági engedélyekkel bíró lakásotthonok beindítása szinte leküzdhetetlen akadályok elé állítják az egyébként kiváló pedagógusokat, vagyis a gyermekotthonok nincsenek felkészülve ezekre a feladatokra, nincsenek hozzá kellő szakemberek, kapcsolatrendszerük, nem látják át a

bürokrácia útvesztőit. Mire a lakásotthon készen áll, kényszerből mindenhol kiképződnek a megfelelő szakemberek- kérdés, hogy megéri-e minden intézménynek újra meg újra megvívni ugyanazokat a csatákat? Érdemes-e mindenhol hónapokat eltölteni a keresgéléssel, esetenként több száz ingatlant megnézni, több tucat tulajdonossal és szakértővel tárgyalni?

Az ingatlanvásárlásokat általában három fontos körülmény nehezíti:

Először: elő kell teremteni a lakás megvásárlására, felújítására és berendezésére szükséges pénzt. Ezek az akciók roppant színes képet mutatnak. Tudunk olyan házvásárlásokról, amelyeket teljes egészében a főváros fedezett, nem egyszer több tízmillió nagyságrendben. Tudunk olyanról, amelyeket teljes egészében pályázati pénzekből finanszíroztak, vagy ingyenesen kaptak. Nagyon sok esetben szerepel a különböző önerős források bevonása: cégek, magánszemélyek adományai és élők munkáráfordításai. (Vannak olyan házak, amelyeket teljes egészében szakmunkástanulók újítottak fel, egyetlen fillér munkadíj nélkül!) Érdemes lenne utánanézni, hogyan, milyen fórumon dől el, hogy melyik otthont és milyen összeggel támogat a Főváros, és melyiket nem!

Másodszor: hiába áll rendelkezésre a megfelelő összeg, hiába találják meg a minden szempontból megfelelő ingatlant, hiába egyeznek meg a tulajdonossal – szerződést kötni és fizetni csak hónapok múlva tudnak. Az ügymenet során a vásárlás tényét tucatnyi bizottságnak kell megtárgyalnia, a dokumentumokat tucatnyi hivatalnoknak kell kézjegyével ellátnia, ezalatt az idő alatt a készpénzzel fizető vevők kiszorítják őket, ezáltal a legjobb vásárlási lehetőségektől elesnek, és kezdődhet minden előről.

Harmadszor: a gazdasági és szakmai szempontok mellé beékelődnek a Hatóság elvárásai: vajon megfelelőnek ítéli-e a kiválasztott ingatlant az önkormányzat műszaki osztálya, az ÁNTSZ, a tűzoltóság; megfelel-e az előírásoknak a szennyvíz elvezetésének módja, a villamos hálózat állapota, a szomszéd ház falától való távolság, az egy főre jutó mosogatótálca nagysága – mindez megfelel-e a nem létező előírásoknak. (Ezek bizony létező előírások. A szerk.) A helyzet ugyanis viszonylag egyszerű lenne, ha mindezek az elvárások szabványszerűen, az egész ország területére vonatkozóan egységesen és szakmailag indokoltan hozzáférhetőek lennének. Például, ha az ÁNTSZ képviselője előzetes kontrollt végezne, és egyértelműen rögzítené az igényeit még az átalakítási munkák megkezdése előtt! (A beszámolómban volt erre is példa, de a legtöbb esetben csak utólag, a műszaki átadás után hajlandóak foglalkozni az üggyel.) Hallottunk olyan esetről, amikor az egyik tűzoltósági szakértő tűzvédelmi szempontból megfelelőnek találta az ingatlant, két hét múlva egy másik viszont már nem! Természetesen meg kell értenünk a Hatóság emberét is, amiért kerületenként vagy személyenként más-más feltételeket szab, hiszen tökéletes újdonsággal találja magát szemben: olyan lakás működését kellene engedélyeznie, amely egyben gyermekvédelmi intézmény is. Mivel egy-egy kerületben általában egy-egy lakásotthon kezdte meg eddig a működését, ezért valamennyi kerületben újra meg újra lejátszódnak ezek a folyamatok. Célszerű lenne tehát valamilyen módon ösztönözni az illetékeseket az egységes jogi szabályozás kidolgozására, mégpedig abból az eretneknek tűnő alapállásból, amely szerint döntően nem a lakásotthonokat kellene a hatósági előírásokhoz igazítani, hanem a hatósági előírások igazodnának a speciális lakásotthoni helyzethez! A lakásotthon alapvető célját kellene mindig szem előtt tartani: a gyerekeket életszerű helyzetben felkészíteni az önálló életre... A felkészítés során semmi nem indokolja például, hogy a lakásban külön hűsmosónak kell lennie, hiszen ilyennel a gyermek valószínűleg későbbi élete során sem fog találkozni! Vagy semmi nem indokolja, hogy minden gyerek fehérneműjét külön mossák, és hogy a szennyes ruha útja nem keresztezheti a tiszta ruháét – mert a családban élő társaik sem találkoznak ilyen előírásokkal.

A tárgyi feltételek megteremtése mellett nem egyszer éles küzdelmet kellett folytatni a kollégákkal, a gyerekekkel és olykor a lakásotthon közvetlen környezetével is.

Nagyon sok helyen tapasztaltuk, hogy az esetleg több évtizedes nevelőotthoni beidegződés szerint dolgozó felnőttek (nevelőtanárok, gyermekfelügyelők) nem akartak, nem tudtak átváltani a lakásotthoni munkastílusra. Találkoztunk olyan gyermekotthonnal, ahol a tantestületből senki nem volt hajlandó kiköltözni a gyerekekkel, máshol a korábban önként jelentkező pedagógus közvetlenül a kiköltözés előtt lelki beteg lett, és visszalépett a feladat elől, volt olyan csoport, ahol megkezdte ugyan a működését a stáb, de néhány hónap alatt bebizonyosodott, hogy alkalmatlanok a feladatra, és teljesen új gárdával, teljesen új koncepció szerint kellett előről kezdeni a munkát.

A pedagógusok fenntartásai általában a következők voltak: a gyermekotthoni környezetben a vezetőség paternalista módon támogatta őket: biztosított mindent, amire a gyerekek szempontjából szükségük volt: étkezést, fűtést, mosást, ruházkodást. A nevelőtanári munka többnyire csak a gyerekekkel való közvetlen foglalkozásra szorítkozott. Ugyanakkor a pedagógus a háta mögött tudhatta az egész intézmény támogatását: bármikor számíthatott a közvetlen kollégáira, a vezetőség elérhető közelségben volt, kéznél volt a portaszolgálat, az ápolónő, a karbantartó, a gépkocsivezető. A lakásotthonban – főleg, ha távol van az anyaintézménytől – mindezek a támaszok megszűnnek, a felnőttek kiszolgáltatottá válnak. Ha valamelyik kolléga beteg lesz, vagy halaszthatatlan ügye támad, nincs, aki „beugorjon” helyette. Fegyelmezési problémák, rendkívüli események esetén nincs, akire az adott pillanatban közvetlenül támaszkodhatna. Az ott dolgozó felnőtteknek kell biztosítani az étellel járó összes feltételt, ezek közül az egyik legalapvetőbb az étkezés biztosítása. Még ha a gyerekek az iskolában ebédelnek, akkor is a reggeliről, vacsoráról, a hétvégi ételmezésről nekik kell gondoskodni. Meg kell tanulni, és meg kell tanítani a gyerekeket is bevásárolni, főzni, mosogatni. Önállóan kell gazdálkodni: a hónap elején felvett, kiporciózott pénznek ki kell tartani a hónap végéig, ráadásul az egyes rovatokra előírányozottnak megfelelően! Nem fordulhat elő, hogy 28-án már nincs mit enni! Pedagógusdiplomával esetenként zoknit kell stoppolni, havat kell lapátolni, kertet kell kapálni, vízcsapot kell szerelni. Minden szempontból megnő a felelősségük: felelősek lesznek a gazdálkodás szabályszerűségéért, de növekszik a felelősségük a gyerekekkel kapcsolatban is. Sokan féltek attól is, hogy az anyaintézet „megfeledkezik” majd róluk, mintha lakatlan szigetre vetődnének, lemaradnak a közös rendezvényekről, a korábbi szoros kollegiális viszonyok meggyengülnek, a hírek és információk nem jutnak el hozzájuk. Tehát számtalan olyan jellegű feladat elé néznek, amelyek megoldására nincsenek felkészülve, ugyanakkor a megnövelt feladatkörhöz általában nem társul jelentősen megnövelt fizetés!

A gyerekek ellenállása összefügg a felnőttekével: a gyermekotthon jótékony „csordaszelleme” szertefoszlik, megszűnik a védettség, az a háttér-erő, amelyet a többiek jelenléte nyújt. A tömegben fel lehet oldódni, el lehet tűnni, a felnőtteket ki lehet játszani. Úgy érzik, hogy a kis létszámú lakásotthonban állandóan „szem előtt lesznek”, mindennek tétje lesz, mindenért felelniük kell. A nagyobb önállóság megrettentíti őket, hiszen megszokták, hogy mindent készen kaptak: a szalámit felszeletelve, a teát megcukrozva, az edényeket elmosogatva. (A gondozottak egyre jelentősebb hányada közvetlenül lakásotthonba kerül. A szerk.) Közrejátszik a gyerekek ellenállásában a felnőttekkel szembeni bizalmatlanság is. A nevelőotthoni gyerekek korábbi életük során többször átélték, hogy becsapták őket. A felnőtt világ becsapta, mert alkoholista anyát, romos házat, lelkiismeretlen tanítónőt juttatott neki, becsapták, amikor erőszakkal elszakították az alkalmatlannak ítélt családjától, anélkül hogy elbúcsúzhatt volna a barátaitól vagy a kutyájától, becsapták, amikor nem arra a szakmára iskolázták be, amit ő szeretett volna.

Miért pont most ne csapnák be? A hagyományos nevelőotthoni struktúrában a gyerek-felnőtt kapcsolat (és tegyük hozzá: a felnőtt-felnőtt kapcsolat is!) alapvetően a bizalmatlanságra épül: a felnőtt meghozza a szabályokat, amit a gyerek igyekszik kijátszani, a felnőtt viszont igyekszik a gyereket szabályszegésen kapni. Miért hinné el, hogy lehetne ez másként is? Miért hinné el, hogy egyszer csak megkérdezik tőle, mit akar, és figyelembe is veszik a véleményét? Miért hinné el, hogy attól, mert lakásba költöznek, a kapcsolatukat alapvetően a bizalom, az egymásra figyelés fogja irányítani?

Az eddigiekből logikusnak tűnne, hogy mivel a lakásotthoni ténykedés alapjaiban különbözik a korábbtól, és mind a felnőttek, mind a gyerekek vonatkozásában alapvető attitűdöket kell megváltoztatni, illetve kialakítani – mert egyébként a lakásotthonok mini-gyermekotthonokká válnak-, ezért a kiköltözéseket alapos szakmai felkészítés előzi meg.

Képzeletünkben a következő víziók derengenek fel: a stáb, miután kellő szakmai körütekintéssel megalakult, kialakítja a közös szakmai koncepcióját, programját. Ilyenekre gondolunk például: milyen gyerekreteget céloznak meg; hogyan viszonyulnak a különböző devianciákhoz, hol húzzák meg a toleranciahatárt; mibe szólhatnak bele a gyerekek, mibe nem; inkább alakítani, formálni akarják-e a gyerekeket, vagy arra törekszenek, hogy minél inkább találják meg saját egyéniségüket, miként erősítik vér szerinti kapcsolataikat; milyen módszerekkel kívánják az adott célokat elérni stb.. Vagyis a csapatnak a legalapvetőbb szakmai kérdésekben egyet kellene érteni, a csoportvezető nevelőtől a gyermekfelügyelőig.

Miután a stáb mindezen túljutott – elképzeléseink szerint –, nem árt, ha néhány napos tréningen vesz részt, melynek során felszínre lehetne hozni, és a lehetőségekhez képest csökkenteni lehetne a korábbi vagy a friss keletű feszültségeket, oldani lehetne az előítéleteket, ki lehetne törölni bizonyos rögzült, és a továbbiakban kerülendő beállítódásokat, stb.. Mindezzel párhuzamosan tapasztalatszerző körutakon kellene részt venniük, meglátogatni már működő lakásotthonokat, megismerkedni a gazdálkodás rejtelveivel, megtanulni, ami megtanulandó, és elvetni, ami elvetendő. Vagyis a működés elkezdése előtt ki kellene alakulni a felnőtt csoport identitástudatának! Enélkül ugyanis nagyon nehezen tudjuk elképzelni, hogy képesek lesznek a gyerekek csoporttudatát kialakítani! (Csoporttudaton ezúttal más csoportok normáitól való elhatárolódást, illetve a saját csoport normáival történő azonosulást értjük.)

Mindezek után – esetleg mindezek közben – jöhetnének a képbe a gyerekek, akik a saját normarendszerükkel módosítanák az eddigieket, kiszélesítenék, kiszíneznék a palettát, elindulhatna egy kölcsönös folyamat, amelyben mindenki hat mindenkire. A gyakorlatban ezt elősegíthetné egy több napos közös táborozás, ahol a fő téma a csoportépítés lehetne, a játékszabályok közös megállapítása, a feszültségek oldása önismereti játékok vagy pszichodráma módszerek segítségével – és amikor a csoport már alkalmasnak tűnik az önálló működésre, csakis akkor lenne szabad megengedni a kiköltözést, de még akkor is megtartva a szakmai háttér segítségét: rendszeres team-megbeszélések tartásával, szupervízorok, pszichológusok bevonásával.

A felkeresett 22 csoport közül mindennek a vízióknak a nyomait alig néhány esetben fedeztük fel. A házvásárlásban és berendezésben, valamint az engedélyek beszerzésében megfáradt dolgozóknak általában kevés energiájuk maradt a szakmai előkészítésre, örültek, hogy végre el lehet kezdeni a költözést, és „majd csak lesz valahogy” alapon belevágtak! A legtöbb esetben teljesen bizonytalan volt a kiköltözés időpontja, amikor viszont megnyílt a lehetőség, szinte azonnal kellett végrehajtani azt! Több olyan esetről is beszámoltak a kollégák, amikor pontosan az előkészítetlenség miatt rövidesen súlyos kudarc következett be: volt olyan ház, ahol a teljes személyzetet és „gyerekanyagot” ki kellett cserélni, máshol a lakás még mindig üresen áll, mert a fiatalok szétverték a berendezést, a lakást

életveszélyessé nyilvánították, és sikerült elérniük, hogy a szomszédok soha többé ne tolerálják a gyermekotthoni gyerekek magatartását!

A gyerekek kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy eléggé szocializáltak legyenek a kiköltözéshez, nehogy a település közössége kirekessze őket. Például, az intézet igazgatóhelyettese felvette a kapcsolatot a helyi iskolával, beszélt a pszichológussal is, felkészítette őket arra, hogy problémás gyerekek fognak érkezni. Nem egyszerre helyezték ki az összes gyereket, hanem kettesével.

Az utógondozó csoportoknál és az egyéb részlegeknél kevésbé volt tudatos a felkészítés, előfordult, hogy az igazgató csak elmondta, mire kell vigyázni, illetve ismertette a gazdálkodás szabályait. A pedagógusok és a gyerekek kiválasztása is sokkal esetlegesebben történt, mint a lakásotthonoknál. Több beszámolóban olvastuk, hogy kizárásos alapon választották ki a pedagógusokat. Nem kaptunk pontos képet arról, milyen módon dől el, hogy kik kerülnek az utógondozó otthonokba, de a rendelkezésünkre álló információalapján úgy tűnik, nem a rászorultság az elsődleges szempont, hanem sokkal inkább az együttműködési, alkalmazkodási képesség, az egyéni szimpátia. Általában az utógondozó csoportot vezető személy szava a döntő, ellenpéldaként említhetjük viszont a Cseppkő utcát, ahol kuratórium dönt arról, hogy ki kerülhet a Garzonházba, vagy a GYIVI anyasotthonát, ahol az utcai szolgálatban dolgozó team dönt. A legtöbb utógondozói csoportnál alapvető feltétel a tanulás vagy a rendszeres munkavégzés, ez az elvárás mindenképpen fontos szűrőt jelent.

Szólnunk kell még a szűken vett lakókörnyezet reagálásáról is. Általában a lakókörnyezetet nem tájékoztatják előre, hogy milyen célból vásárolják az ingatlant, félnek az előítéletektől, szerencsére az aggodalmak általában nem igazolódnak be, a legtöbb esetben zökkenőmentes volt a beilleszkedés a környezetbe. Előfordul, hogy a szomszédok nem is tudják, kik laknak mellettük, a legtöbb lakáson vagy nincs névtábla, vagy csak egy név, esetleg csak az ajtó száma szerepel rajta. Igazán nagy ellenállás egyedül a FŐTASI esetében volt, de a tiltakozás ott sem a lakásotthon, hanem az egész gyermekotthoni komplexum ellen irányult: a környéken lakók sorozatosan tiltakoztak az építkezés miatt, tiltakozó listát juttattak el a kerületi polgármesterhez, nyilvánosságot kaptak a televízióban és a sajtóban is. A beköltözés után viszont már semmilyen inzultus nem érte a gyerekeket, a környezet befogadta őket.

A MŰKÖDÉS FELTÉTELEI

A kihelyezett csoportoknak helyt adó ingatlanok igen változatos képet mutatnak a több tízmillióos zöldövezeti luxusháztól a lepusztult környéken lévő hajdani munkásszállóig.

A szűken vett lakásotthonok mindegyike önálló családi házban kapott helyet. A FŐTASI-ban a lakásotthonok a gyermekotthon részeként üzemelnek, két ikerházban, mindegyik lakásnak külön bejárata van a hatalmas udvarra, játszótérre. Pesterzsébeten és Csepelen szűkös udvar tartozik a házakhoz, Törökbálinton viszont 400 négyszögöles panorámás gyümölcsös. A lakások mindegyike tágas, világos, az alapterületet valamint a szobák és mellékhelyiségek számát, nagyságát és elrendezését tekintve valamennyi megfelel a törvényi előírásoknak. Mindenhol van közös helyiség, a felnőtteknek külön fürdőszoba, vécé, mindenhol van valamilyen melléképület: szerszámoskamra, barkács műhely, kézműves műhely. A lakások elrendezése, a szobák elhelyezkedése szintén jónak mondható. A FŐTASI volt az egyetlen hely, ahol csoportonként két-két egyágyas szobát találtunk, viszont itt panaszkodtak leginkább arra, hogy a nevelői szoba távol van a gyerekek lakószobáitól, és például betegség esetén nehéz a kapcsolattartás.

Sokkal változatosabb a kép az utógondozói és az egyéb csoportoknál. A leghangolósabb helyzetet a GYIVI családok otthonában találtuk, ahol a másfél szobás lakásban két család él, az egyikben négy, a másikban egy gyerekkel. Igaz, hogy még mindig kedvezőbbek itt a feltételek, mint a hajléktalanszállón, az is igaz, hogy átmeneti szállásról van szó, viszont az átmenet akár több év is lehet. (Ha belegondolunk például, hogy hány légméter jut egy gyerekre Törökbálinton, és hány jut a Bartók Béla úton, felmerülhet bennünk a kérdés: mivel érdemelnek ilyen mértékben többet az egyik helyen élő a gyerekek a másikon?)

A Harmat utcában a környezet mutat vigasztalan képet: kopottas gyárépületek, lepusztult lakóházak környékén található a földszintes épület, ami korábban MÁV nővérszálló volt. Az udvar közös használatú 4-5 másikkal földszintes lakással, nagy a rendetlenség, a szemét a környéken. Több utógondozó csoport részére vásároltak lakást hagyományos bérházban (Vaskapu utca, Teleki tér) illetve lakótelepen (Kassai utca, Újlak utca, Lenfonó utca, Félutas ház), két esetben vidéki házban helyeztek el gyerekeket (Bér, Gyomaendrőd), két esetben pedig a gyermekotthon területén találhatóak a csoportok (Menyecske utca, Oroszlány). Önálló ingatlanon mindössze a Vasvári gyermekotthon Árnas utcai otthona helyezkedik el: 430 négyzetméteres hasznos alapterületű műemléképületével, óriási kertjével kiemelkedik a mezőnyből.

Az egyéb kategóriában a feltételek nem mindenhol felelnének meg a szigorúan vett lakásotthoni előírásoknak: nincs mindenhol közös helyiség, illetve nem mindenhol biztosított a gyerekek és a felnőttek életterének elválasztása (van olyan hely például, ahol egyetlen kádban fürdik az összes gyerek és felnőtt).

Sehogyan sem illeszthető a mezőnybe a Cseppkő utcai gyermekotthon Garzonháza, ahol 18 darab egyenként 30 négyzetméteres, egyszobás, konyhás, fürdőszobás, előszobás, összkomfortos lakást alakítottak ki a gyermekotthonban nagykorúvá váló fiatalok részére. A háromszintes épület az anyaintézmény tízholdas parkjában helyezkedik el, a meredek telek alsó szegletében, jól illeszkedve az elegáns rózsadombi környezetbe. Az előszobában és a konyhában beépített bútorok vannak, egyébként a lakást üresen kapják a fiatalok, saját megtakarított pénzükből kell fedezni a bútorozás árát.

A lakások berendezése, felszereltsége, a bútorzat nívója is széles skálán mozog. Először tekintsük át most is a szűken: vett lakásotthonok mezőnyét! A legpazarabb berendezése kétségtelenül a FÓTASI-nak van: szép és ízléses fenyőbútorok, színes szőnyegek, képek, minden lakásban számítógép Internet-csatlakozással, televízió, videó, hifi, minden szobában kismagnó. Minden fontos háztartási gép megtalálható, a mikrosütőtől a turmixgépig. Szintén nagyon jól berendezett a törökbálinti lakás, itt is minden új és szép: fenyőfa bútorok, bőr ülőgarnitúra, jól felszerelt konyha. A látogatóban önkéntelenül is felmerülnek a kérdések: jó-e az, ha a gyerekek mindent megkapnak készen, és semmiért nem kell megküzdniük? Jó-e az, ha úgy gondolják, hogy az induláskor kell mindent kisajtolni a fenntartóból, mert később valószínűleg nem lesz lehetőségük rá?

A másik két lakásban némileg szerényebbek a lehetőségek, de korántsem szegényesebbek: Csepelen egyszerű és praktikus a bútorzat, a gyerekek egyéni elképzelése szerint díszítve rajzokkal, poszterekkel, fényképekkel. Pesterzsébeten a bútorzat, a berendezés, a technikai felszereltség színvonala megfelel az elvárásoknak, bár nem egységes: a Bokrétaból kihozott régi bútor megfér az előző lakók által itt hagyott dolgokkal, valamint az új, modern felszerelésekkel.

A négy lakásotthoni helyszínen meglehetősen jó szakembergárdát sikerült verbuválni, annak ellenére, hogy – mint korábban írtuk – elég nehéz ezekre a feladatokra megfelelő embert találni. Különösen nagy gondot okoz a férfi dolgozók megnyerése és megtartása, valamint a gyermekfelügyelők és az egyéb kiegészítő személyzet, például főzőasszonyok

kiválasztása, hiszen az ő munkájukkal szemben is igen magasak a követelmények, a közalkalmazotti bérezés sajátosságai miatt viszont csupán alacsony fizetést kaphatnak. Nagyon sok csoportban nem is válik élesen külön a „nevelők” és a „gyermekfelügyelők” munkája – előfordul, hogy a gyerekek nem is tudják, kinek milyen besorolása van –, hiszen a feladatokból mindenkinek ki kell vennie a részét, a pedagógusok nem mondhatják, hogy nem készítenek reggelit, mert diplomájuk van, de a gyermekfelügyelők sem mondhatják, hogy nem foglalkoznak a gyerekek problémáival, mert nekik meg nincs diplomájuk. Az anyagi megbecsültség hiánya tartja távol a férfiakat is, hazánkban ugyanis elsősorban rájuk hárul a családfenntartó szerep, a nők sokkal inkább élhetnek a szenvedélyüknek, vagyis sokkal inkább vállalhatnak olyan hivatásszerű munkát, amellyel kevesebb bér jár együtt.

Igaz, hogy nem volt feladatunk a dolgozók bérezésével foglalkozni, mégis meg kell jegyeznünk, hogy az intézmények – lehetőségeikhez mérten – megpróbálják valamilyen kedvezményrel megtartani a szakembereiket: van, ahol különböző pótlékok, túlóradíjak és bérkiegészítések megadásával, máshol kedvező munkaidő beosztás biztosításával, megint máshol azzal, hogy engedélyezik a másodállást, még akkor is, ha az a főfoglalkozás munkavégzés rovására megy.

Bár a szóban forgó lakásotthonok nem régóta működnek, az adatfelvétel időpontjában a csepeli kivételével egyiküknek sem volt még egyéves múltja, mégis mindenhol nagyon erős fluktuációról számoltak be! Pesterzsébeten például az 1998. augusztusi kiköltözés óta hatan mentek el, nevelőtanárok és gyermekfelügyelők egyaránt. A fluktuáció egyik oka, mint már említettük, az alacsony fizetés, a másik a munkatársakkal szemben támasztott magas követelmény. Az egyik munkatársat elküldték, mert megütötte az egyik gyereket, a másik nem tudott egyedül dönteni, nem vállalta a felelősséget, éjszakánként állandóan felhívogatta az otthonvezetőt. A nagy fluktuációtól hullámvölvé vált a felnőttek teljesítménye, ami áttevődött a fiatalok életvitelére is. Az utóbbi időben állandó stáb van kialakulóban, és ezzel párhuzamosan mintha a fiúk viselkedése is stabilizálna. A lakásotthonokban folyamatosan együtt kell élni a fiatalokkal, folyamatosan kell konfrontálódni, konfliktusokat kezelni és megoldani, emellett családokat kell látogatni, fel kell készíteni a fiatalokat az önálló életkezdesre. A nevelőotthonos gyerekeknek egyébként is sok problémát okoz, hogy eddigi életük során nem alakultak ki tartós személyes kötődések a felnőttekkel, nincs az életükben referenciaszemély, akihez viszonyítani tudnának. Nagyon megterhelő számukra, ha egy olyan szociális térben, mint amilyen a lakásotthonokban kialakul, valaki rövid időre megjelenik, éppen csak „bevillantja magát”, és már el is tűnik. Az ilyen gyors váltások leggyakoribb következménye, hogy még jobban bezárkóznak, és megközelíthetlenebbé válnak, mint korábban.

Külön tanulmányt érdemelne annak elemzése, hogy milyen az ideális lakásotthoni pedagógus, milyen alapvető tulajdonságokkal kell rendelkeznie. Most csak megemlítünk néhányat azok közül a jegyek közül, amelyeket mindenképpen fontosnak tartunk: legyen stabil, ugyanakkor rugalmas értékrendje; legyen kiegyensúlyozott a magánélete: ne valami „helyett” végezze ezt a munkát, ne akarja, hogy a csoport a saját családját pótolja, a gondjaira bízott gyerekek pedig a saját gyerekeit; nem árt, ha vannak gyerekei, lehetőleg már nem túl kicsik, hiszen akkor a saját gyerekei nevelése során megszerzett rutint át tudja menekíteni; legyen elfogadó, toleráns, tudja kezelni a konfliktusokat; legyen határozott, de ne ragaszkodjon mereven az elképzeléseihez; ne engedje túlságosan közel magához a gyerekeket, de ne is tartsa őket túlságosan távol... Egyértelmű, hogy ilyen pedagógus nagyon kevés van, a kiválasztásnál mégis fontosnak tartanánk mindezen szempontok figyelembe vételét.

A GAZDÁLKODÁS, PÉNZKEZELÉS KÉRDÉSKÖRE

A lakásotthonok gazdálkodásának kérdése az egyik sarkalatos pontja a vizsgáladásunknak. Ezekben a csoportokban az alapvető pedagógiai célként fogalmazódik meg, hogy a gyerekek családi légkörben éljenek, tapasztalják meg mindazokat az élethelyzeteket, amelyek elől a nagy létszámú korábbi nevelőotthonokban el voltak zárva – ilyennek számít a pénzkezelés, gazdálkodás, önellátás, takarékoskodás is. Azért tekintjük a gazdálkodás témakörét nagyon fontosnak, mert a jelenlegi szabályozók nem a lakásotthonokra készültek (ugyanúgy, mint a hatósági engedélyek!), hanem hagyományos nevelőotthoni környezetre. Tehát egy már meglévő, de alapvetően más rendszerre kitalált gazdasági szabályozórendszerhez kell igazítanunk a lakásotthonok működését, ahelyett hogy a speciális lakásotthoni működéshez igazítanánk a gazdasági szabályokat! Jelenleg gazdasági szakemberek és nagy tapasztalatú revizorok hada fáradozik azon, hogy a lakásotthoni csoportok működését valahogy rá lehessen húzni a gazdasági szabályozórendszerre, ahelyett hogy kidolgoznánk azokat az alapvető kívánalmakat, amelyeket, joggal elvárhatnánk a gazdálkodási szabályoktól. Lehet, hogy célravezetőbb lenne energiánkat a szakmai indokok kidolgozására fordítani, amelyek kökeményen védhetővé tennék, és kikövetelnék maguknak a pedagógiai célkitűzések elsődlegességét!

Ismét azt kellene szem előtt tartani, hogy milyen célból akarjuk átalakítani a nevelőotthoni rendszert! Acél egyértelmű: a gyerekek a családi életformából szerezzenek tapasztalatokat – ha már egyszer nem élhetnek igazi családban –, mert ilyen típusú tapasztalatok híján képtelenek lesznek a jövőbeli családjuk működtetésére. Mindenki ismer példákat: az a gyerek, aki soha nem volt rákényszerítve arra, hogy takarékoskodjon, amikor nagykorúként hozzáfér a félretett és gondosan őrzött családi pótlékjához, két nap alatt elveri az egészet! A cél tehát az lenne, hogy a gyerek szeme előtt, az ő bevonásával történjék a gazdálkodás, ugyanúgy, mint a családokban, hogy neki is legyen beleszólása abba, mire költik a pénzt, hogy ő is érezze meg a döntések felelősségét. A jelenlegi gazdálkodási előírások, éppen azért, mert egészen más struktúrára készültek, kiismerhetetlenek, nem egyértelműek, nem közismertek. Az egyik lakásotthon vezetője elmondta, kérték a fenntartót, hogy revizorok segítségével rögzítsék a gazdálkodás szabályait, de ez még nem történt meg.

Jelenleg tipikusnak mondható, hogy a felelős személy a hónap elején – körülbelül ötödike tájékán – felveszi a házipénztárban az arra a hónapra előirányzott összeget, berakja a pénztárcájába, és elkezd költeni. Végez egy nagybevásárlást valamelyik üzletházban, kiosztja a zsebpénzt, megveszi a bérletet – ha az anyaintézménytől kapja, akkor csak kiosztja –, megveszi a tisztítószereket, fogkrémet, papírzsebkendőt, végiggondolja, hogy melyik nap mit akarnak enni, stb. Tizedike után tör rá az első rettenet, hogy vajon jól gondolta-e, nem csúsznak-e ki a keretből, nem költöttek-e valamelyik rovatból túlságosan sokat? Átnézi a számláit, összead, kivon, megnyugszik egy kicsit. Huszadika körül jön a második rettenet, amelyik eltart egészen a hónap végéig, amikor is el kell számolni a felvett összeggel: a hónap végéig ugyanis nemcsak ki kell tartani a pénznek, hanem el is kell azt költeni, mert ami megmarad, az elvész! A team-megbeszélések – amennyiben vannak ilyenek – ebben az időben elsősorban erről a témáról szólnak, és bizony ebben az időben becsúszik néhány szabálytalanság is: ha valamelyik rovat nem egyezik, mert a gyerekek nem szívesen kérnek mozijegyvásárláskor, fagyalatozáskor ÁFÁ-s számlát, vagy mert a piacon olcsóbban lehet vásárolni (nemcsak zöldséget, hanem cipőt, ruhaneműt is) – elképzelhető, hogy a felnőttek, amikor saját céljukra vásárolnak, az intézet nevére kitöltött számlát kérnek.

Közben zajlik az élet, mindenki szabadon folytatja a vizet, égeti a villanyt, ha teheti, telefonálgat – mert a rezsiköltségek nincsenek leosztva, azokat az anyaintézet külön fizeti, tehát senki nem érdekelt közvetlenül a takarékoskodásban. Nem érdekelt a havi ellátmány vonatkozásában sem, mert a megtakarított összeget általában nem göngyölítheti tovább, és nem érdekelt a rezsinél sem, mert ha túl magas a számla, a csoportvezető megfeddésén kívül más nem történik.

Szerencsésnek tartanánk, ha a havi ellátmányban benne lennének a rezsiköltségek, ha az egyes rovatok között szabadabb lehetne az átjárás, ha a hó végi megtakarítást a csoport továbbgöngyölíthetné. „Kapjanak fejkvótát a gyerekek után!” – erre a kijelentésre a legtöbb gazdasági vezető gyógyszer után kap, mégis valami hasonlót tudnánk elképzelni, ugyanúgy, mint a hivatásos nevelőszülőknél. Érthetetlen, hogy a nevelőszülőknél miért lehet jobban megbízni, mint a lakásotthonok vezetőiben, holott a lakásotthonok dolgozói saját alkalmazottak, többnyire jobban képzettek, jobban szem előtt vannak, ráadásul nem egyedül, hanem csoportban tevékenykednek? A pénz szabályszerű felhasználását természetesen sűrűn kellene ellenőrizni, nehogy valaki kísértésbe essen, de úgyis ellenőrizné azt a felnőtt stáb, sőt ellenőriznék a gyerekek maguk is, akik azonnal észreveszik, ha kevesebb csokoládét kapnak, mint előző hónapban.

A meglátogatott lakásotthonok gazdálkodása lényegében hasonló módon történt mindenhol: havonta veszik fel az ellátmányt, havonta számolnak el, a különböző jellegű kiadásokra (élelem, kultúra, zsebpénz) meghatározott összeget költhetnek, a rezi vonatkozásában nem érdekeltek. A legfrissebb rendelkezés értelmében gyerekenként és havonta kétezer forint összeget számla nélkül is el lehet számolni – ezt mindenhol nagyon örvendetesnek tartották. A rendelet értelmében a kiadásokról naprakész háztartási füzetet kell vezetni, amit megfelelő aláírásokkal kell hitelesíteni, ezt viszont még alig egy-két helyen vezetik, mondván: nagyon friss a dolog, és még nem készültek el a nyomtatványok. Érdekességként megemlíthetjük, hogy van olyan intézet, ahol az igazgató szándékosan nem tájékoztatta a számlamentesség lehetőségéről a munkatársait, egy másik intézet pedig már jóval korábban, 1993-ban egyedi engedély kapott arra a Pénzügyminisztériumtól, hogy növendékenként havi 3000 forintot számlamentesen elszámolhassanak!

„PEDAGÓGIAI HELYZET”

Ebben a fejezetben a szerzett tapasztalatok alapján azt szeretnénk végiggondolni, hogy pedagógiai szempontból miben különböznek a lakásotthonok, utógondozók a hagyományos gyermekotthontól. Előjáróban szeretnénk hangsúlyozni, hogy minden bírálatunk ellenére hatékonyak, továbbfejlesztendőnek tartjuk a lakásotthoni hálózatot, hiszen ez a létforma egészen más életminőséget jelent az otlakóknak, mint a hagyományos nevelőotthoni. A gyerekek nem tudnak elbújni, „felszívódní”, kialakulnak az egyéni igényeik, megtanulják, hogy a tettüknek súlya van. A közös főzések, étkezések családias légkört biztosítanak, a közös vásárlások és tervezetések pedig közelebb hozzák őket a valós világhoz, a mindennapi tevékenységeknek nem szenvedő alanyai többé, hanem tevékeny résztvevői.

A felnőttek munkája is alapvetően megváltozik: sokoldalúbbá válik, nagyobb szükség lesz a kooperálásra, az együttes élmény összekovácsolja őket. Korábban nem érezték ennyire a felnőtt-gyerek kapcsolat súlyát, nem az egyes gyerekekben gondolkodtak, hanem a nevelőotthon, vagy a csoport egészében. „Most egy katlanban fő felnőtt és gyerek!” – jegyezte meg találóan az egyik lakásotthon vezetője. Ez a munka tehát sokkal nagyobb ráfigyelést igényel, ugyanakkor nagyobb érzelmi kötődést is jelent. A korábban bejáratódott pedagógiai módszerekkel itt nem lehet élni: nem lehet alkalmazni a büntetés-jutalmazás

módszerét, a legfőbb büntetési eszköz, ha a gyermek számára fontos személy haragszik. Büntetést csak néhány helyen alkalmaznak: elvértve találkoztunk kimenőmegvonással, zsebpénzcsökkentéssel, de büntetésnek számít az is, ha valaki nem számítógépezhet, vagy nem vehet részt az egyébként vonzó házimunkában, például a főzésben vagy mosogatásban. Egyetlen helyszínen tapasztaltunk furcsa büntetési módot: ha valaki árulkodik a társára, őt is megbüntetik, nemcsak azt, aki a vétket elkövette. Ugyanitt példaként említették, hogy ha valamelyikük teli van energiával, köztöködik a társaival, akkor kezébe adnak egy könyvet, és beállítják a sarokba olvasni, hogy megnyugodjon.

Pesterzsébeten például soklépcsős figyelmeztetési rendszert dolgoztak ki: az első szóbeli figyelmeztetést az éppen jelen lévő felnőtt adja, a másodikat az otthonvezető, majd ugyanez ismétlődhet írásban. A következő lépés az otthonon belüli fegyelmi a gyám jelenlétével, a határozat hetenkénti értékelésével. A legvégső lépcső az intézmény vezetője által tartott fegyelmi. A jutalmazás is sokrétű lehet: például szóbeli dicséret, tárgy- vagy pénzjutalom, amire a csoport költségvetésében biztosítanak lehetőséget. Szeretnék bevezetni a zsebpénz differenciált elosztását is.

A legfőbb büntetési eszköz, amelyet mindenhol alkalmaznak – hol látens módon, hol világosan megfogalmazva –, a lakásotthonból történő eltávolítás réme. Ha valakiről bebizonyosodik, hogy alkalmatlan a lakásotthoni életmódra, visszakerülhet az anyaotthonba, átkerülhet másik nevelőotthonba, amennyiben nagykorú, kikerülhet az utcára. Gyermekotthoni gyakorlatunkban egyébként is megfigyelhető bizonyos elitizmus: egyes otthonok lefölozik a „jobb” gyerekeket, más otthonok pedig kénytelenek megelégedni a maradékkal. Egészen más típusú „gyerekanyag” van például a Gyöngyvirág úton, mint a Róbertben, vagy a Cseppkőben, mint a Békében. (Anélkül, hogy a speciális feladatokat ellátó intézményekben speciálisak lennének a feltételek!) A lakásotthonok megjelenése még jobban széthúzza a mezőnyt: a legtöbb helyen érdemként, jutalomként élik meg az odakerülést, és büntetésként a kikerülést.

„Nincs a kezünkben semmilyen eszköz!” – jegyezte meg valaki. Egy másik személy kissé keserűen ezt mondta: „Mindenki csak a gyerekek jogaival foglalkozik, pedig a gyerekeknek kötelességeinek is kell lenni! A pedagógusnak miért nincsenek jogai? Az állami gondozott mintha genetikailag predesztinálva lenne arra, hogy neki mindenhez joga van, mindent készen kap! Nálam csak akkor van joga bármihez, ha ő is hozzájárul az előteremtéséhez! Az egyik kapálni szeret, a másik megsétáltatja a kutyát, a harmadik elmegy vásárolni, mindenkinek kell valamit csinálni!”

Fontos szempontnak tartjuk, hogy a napirend és a házirend hogyan alakul ki az egyes csoportokban, illetve, hogy azok mennyiben igazodnak a megváltozott körülményekhez. A csoportok belső életéről nincsenek hiteles információink, hiszen az idő rövidege miatt nem tölthettünk el huzamosabb időt egy-egy helyszínen. Nem szolgálnak kellő információval a házirendek sem, mert a legtöbb esetben egészen mást tartalmaz a leírt forma, mint ami a gyakorlatban megvalósul. Tehát a lényegről, vagyis arról, hogy mi történik a mindennapok során, hogyan kezelik a konfliktusokat, milyen a hangulat, mi jellemzi az emberi kapcsolatokat, csak sejtéseink lehetnek.

A beszámolókból arra lehet következtetni, hogy mindenhol törekszenek az együttélés szabályainak közös, konszenzusos kialakítására, az eltérések inkább abban mutatkoznak, hogy a későbbiek során mennyire ragaszkodnak mereven a megállapodásokhoz. Van, ahol keményen betartatnak minden pontot, máshol esetenként engedelményeket tesznek: ha éhes a gyerek, ehét korábban is, mint a többiek, ha este nem álmos, olvashat még egy ideig. Az egyik lakásotthon napirendjében olvastuk például a következőket: „Reggel indulás az iskolába: csoportosan, rendezett sorban történik!” Amikor az érintettektől rákérdeztük,

kiderült, hogy a valóságban szó sincs erről, valószínűleg a sok évtizedes beidegződés íratta ezeket a szavakat a szerzővel. Voltunk olyan csoportban is, ahol egyáltalán nem volt írásos napirend, és olyanban is, ahol valamikor megírták ugyan, de már nem emlékeznek rá, mit tartalmaz.

Fontosnak tartanánk, bár kevés helyen tapasztaltuk, azt a törekvést, hogy a követelmények összhangban legyenek, bármelyik felnőtt van is a gyerekekkel! Amit a beindítás körüli szakmai bizonytalanságokról írtunk, igaz a működés közbeni állapotokra is: viszonylag kevés helyen, tapasztaltuk a kellő szakmai háttérrel, kevés helyen vannak rendszeres team-megbeszélések, esetmegbeszélések, csoportülések, kevés helyszínen van jelen a csoportok mindennapjaiban a pszichológus, a szupervizor. Szólnunk kell arról is, hogy a problémás gyerekekkel való foglalkozáshoz nincs meg a megfelelő intézményi háttér: a rendszer nem tud mit kezdeni a drogozó, a bűnöző életmódot folytató vagy a pszichotikus fiatalokkal, leginkább az egyik intézetből a másikba rakosgatják őket, abban reménykedve, hogy büntethető korúvá vagy nagykorúvá válnak.

Az utógondozó csoportoknak átmenetet kellene biztosítani a nevelőotthoni (lakásotthoni) létforma és az önálló felnőtt élet között, pótolni kellene az ehhez szükséges készségek kifejlesztését, el kellene mélyíteni a korábban szerzett tapasztalatokat. Sok esetben mégis úgy éreztük, hogy az utógondozás nem jelent egyebet, mint az állami gondoskodás időbeli meghosszabbítását, a védőburokban töltött évek kitolását. Nem segíti az önállósodást, ha a fiatalok pénzét a nevelő kezeli, ha nincsenek rászorítva az önálló főzésre, ha szigorú szabályokat kell betartani, de nem hat ösztönzőleg a törvényi szabályozatlanság sem, amely nem teszi lehetővé, hogy az ellátásukért fizethessenek. „Ha huszonnégy éves korára sem lesz önálló, az már nem az én gondom – fogalmazott az egyik nevelőotthon igazgatója. – Akkor passz!”

A lakásotthoni gyerekeknél nagyobb a valószínűsége annak, hogy a lakókörnyezettel közvetlenebb kapcsolatot alakítsanak ki, mint a nevelőotthonosaknál: számos példát találtunk arra, amikor összejárnak a környékbeli gyerekekkel, ellapátolják a havat a szomszéd néni háza előtt, kutyasétáltatás közben barátságokat szőnek. Amennyiben külső iskolába járnak, nagyobb lehetőségük nyílik arra, hogy meghívják az osztálytársaikat, hiszen míg korábban szégyellték a nevelőotthoni környezetüket, most inkább büszkék a lakásukra.

ÖSSZEGZÉS, JAVASLATOK

A lakásotthonok beindítása során az abban résztvevők traumák sorozatát élték meg: szinte leküzdhetetlen akadályt jelentett a házvásárlásokkal kapcsolatos bürokráciával való küzdelem, az engedélyek beszerzése, az azokban foglaltak megvalósítása, de óriási gondot jelentett a feladatra alkalmas kollégák kiválasztása és felkészítése is. A működés során leginkább az okozza a gondot, hogy nem egyértelműek és főleg nem „lakásotthonra szabottak” a jogszabályok, valamint hogy – néhány helytől eltekintve – nincs meg a megfelelő szakmai háttér: teamek, szupervíziók stb.

Körútunk során gyakran éreztük az anyagi javak pazarlását: némely házak túlságosan szépek, gazdagon berendezettek voltak, ugyanakkor más helyszíneken a legalapvetőbb berendezések is hiányoztak. Ugyanezt az éles szóródást tapasztaltuk szakmai téren is: talákoztunk olyan csoportokkal, amelyekben mindent megtesznek az ott dolgozók felkészítéséért, továbbképzéséért, számos csatornán segítik a munkájukat, máshol viszont teljes egészében magukra hagyják őket.

Elengedhetetlennek tartjuk az érvényben lévő előírások és jogszabályok mielőbbi egységes szövegbe foglalását, és hozzáférhetővé tételét! A jogszabálygyűjteménynek fel

kellene ölelni minden olyan területet, amely kapcsolatos a lakásotthonok beindításával és működtetésével: kezdve a gyermekvédelmi törvény ide vonatkozó előírásaitól a különböző hatósági elvárásokig. Meg kellene jelölni azokat a területeket, ahol joghézag, esetleg ellentmondásosság van, és szorgalmazni kellene a jogalkotóknál ezek mielőbbi feloldását. Nem kívánhatjuk meg a pedagógusoktól, hogy kiismerjék magukat a jogszabályok dzsungelében, amikor arra gyakorlott jogászok sem mindig képesek. Ugyanakkor törekedni kell arra is, hogy a jogalkotók vegyék figyelembe a lakásotthonok sajátosságait, és ne a gyermekvédelmi intézményekhez igazítsák elvárásaikat, hiszen akkor nem történik egyéb, mint sok kis gyermekotthon létrehozása, és az alapvető cél, a családi életmód megvalósítása, csorbát szenved.

Végül szeretnénk felvázolni egy általunk elképzelt modellt, amelyet a lakásotthonok beindítása és működtetése során követhetőnek tartunk: – Jóval a lakásotthon beindítása előtt meg kell találni azokat a felnőtteket, akik kellő felkészültséggel, toleranciával, pedagógiai érzékkel és munkabírással képesek lesznek eredményesen működtetni a csoportot. – A kialakult stábot szakmailag fel kell készíteni azokra a speciális feladatokra, amelyek rájuk várnak. Szükségesnek tartunk tanfolyamon és többnapos tréningen való részvételt, valamint tapasztalatszerző látogatásokat már működő intézményekben.

- A speciális feladatokra vállalkozó felnőttek kiemelt bérezését mindenképpen biztosítani kell.

- Megfelelő körtekintéssel kell kiválasztani a kiköltöző gyerekeket is. Ügyelni kell arra, hogy olyanokat válasszunk ki, akik feltehetőleg huzamosabb időt töltenek majd el az intézményben. A speciális gondoskodást igénylő fiatalok (pl. deviáns, testi fogyatékos stb.) kiválasztásánál vegyük figyelembe a csoport teherbíró képességét, toleranciáját.

- A gyerekeket is fel kell készíteni arra, hogy az eddigiektől alapjaiban másféle környezetbe kerülnek, másféle elvárásoknak kell eleget tenniük. Motiválni kell őket arra, hogy átérezzék: nagyobb lesz a felelősségük, többet kell dolgozniuk, de más életminőséget kapnak cserébe.

- Valamilyen módon meg kell oldani a fokozatosságot. Vagy folyamatosan kell feltölteni a létszámot, vagy még a kiköltözés előtt össze kell állítani a csoportot, és a felnőtt teamnek már a nevelőotthoni keretek között meg kell kezdeni velük a csoportmunkát.

- Jónak tartjuk, ha a csoport a kiköltözést megelőzően több napos, esetleg egyhetes kiránduláson, táborozáson vesz részt: ennek során az önellátás gyakorlásán túl élményszerű keretek között lehet kidolgozni az együttélés szabályait, meg lehet állapodni az alapvető normákban. Itt tisztázódhat az is, hogy mit várnak el egymástól, a felnőttek mit tudnak nyújtani számukra, hol kell meghúzni a határokat.

- A kiköltözés előtt tehát mindenképpen meg kell egyezni a követendő emberi normákban, amelyeknek konszenzusos alapon kell kialakulniuk, valamint meg kell hagyni a változtatás lehetőségét is. A gyerekek tudniuk kell: minden őértük történik, de nem nélkülük! Vagyis: ahhoz, hogy eredményesen tudjanak együttműködni, mindenkinek erőfeszítéseket kell hoznia. Világosan meg kell húzni a határokat, de a határokon belül meglehetősen nagy mozgásteret kell hagyni a számukra. Törekedni kell arra is, hogy az elvárások személyre szabottak legyenek!

- A már működő lakásotthonokban javasoljuk a rendszeres team-ülések tartását, melyeken valamennyi felnőtt dolgozó vegyen részt – a gondozónó vagy takarítónó is -, esetenként külső személyek, pl. pszichológus, pedagógus, hozzátartozó bevonásával.

- Lehetőleg hetente tartsunk csoportüléseket, melyeken valamennyi csoporttag (felnőtt és gyermek) vegyen részt. Célszerű, ha ezeken az üléseken nincs idegen, az ott elhangzottak minősüljenek csoporttitoknak. Ezek az alkalmak semmiképpen ne legyenek autoriter, számonkérő hangvételűek, hanem a segítség, a problémák közös megoldásának szándéka domináljon. Ilyenkor lehetne megbeszélni a személyes jellegű kérdéseket is, amelyek nem tartoznak idegenekre.

- Törekedni kell arra, hogy az anyaintézménnyel ne szakadjon meg a kapcsolat. A rendszeres szakmai együttműködésen túl célszerű közös rendezvényeket, kirándulásokat, nyaralásokat szervezni.

- Meg kell óvni a munkatársakat a kiégéstől, beletörődéstől. Biztosítani kell számukra a folyamatos önképzést, lehetővé kell tenni a feltöltődésüket, regenerálódásukat. Szükség esetén tréninget kell szervezni a számukra, biztosítani kell a gyerekcsoporton kívüli kikapcsolódásukat, nyaralásukat!